

BERLİN KONFERANSI SONRASINDA OSMANLI-İNGİLİZ İLİŞKİLERİNDE KIBRIS MESELESİ (1878-1923)¹

Cyprus Issue in Ottoman-English Relations (1878-1923) After the Berlin Conference

Metin MENEKŞE*

Özet: 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (ya da 93 Harbi), Rusya'nın Balkanlara hakim olma, Panslavist politikasını yayma ve Balkan uluslarını Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırma girişiminin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti bu savaşta, hem Tuna hem de Kafkasya Cephesi'nde Rusya, Romanya, Sırbistan, Karadağ ve Bulgar gönüllülerine karşı mücadele etmiştir. Savaş, Rusya'nın Yeşilköy'e kadar ilerlemesi ve 3 Mart 1878 tarihli Ayastefanos Antlaşması ile sonuçlanmıştır. Bu antlaşma ile Rusya'nın Balkanlar üzerinde nüfuzunu genişletmesi İngiltere, Almanya, Fransa ve Avusturya gibi diğer batılı devletleri telaşlandırmıştır. Çünkü, Rusların Bulgaristan yolu ile sıcak denizlere inmeleri, İngilizlerin Hindistan siyasetine ve Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakına set çekmiş olacağı gibi Almanya'nın da yayılmacı politikasına ters düşmekteydi. Bu sebeple Batılı devletlerin girişimleri ile Berlin Konferansı toplanmıştır. Konferans sonunda Osmanlı Devleti'yle; Rusya, Almanya, Avusturya, Macaristan, İngiltere ve Fransa arasında 13 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşması imzalanmıştır.

1878 Berlin Antlaşması'nı Osmanlı-İngiliz ilişkileri açısından ele aldığımızda, özellikle ön plana çıkan meselelerden birisi de Kıbrıs Meselesi'dir. Osmanlı Devleti, Kıbrıs'ı İngilizlere geçici olarak bırakmış, fakat daha sonra İngilizlerden geri alamamıştır. Kıbrıs üzerindeki nüfuz mücadelesi iki devlet arasında uzun bir süre devam etmiştir. Bu çalışmada, 1923 Lozan Antlaşması'na kadar olan süreçte, Kıbrıs'ın durumu ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Berlin Antlaşması, İngiltere, Kıbrıs, Osmanlı Devleti, Lozan Antlaşması

Abstract: 1877-1878 Ottoman-Russian War (or the War of 93) was a result of Russia's policies which aimed at taking control of the Balkans, spreading Panslavic politics and attempting to revolt Balkan nations against Ottomans. In this war, Ottoman struggles against Russian, Romanian, Serbian, Montenegrin and Bulgarian rebels both in Danubian and Caucasian fronts. The war resulted in Russia's advance as far as Yeşilköy and the Treaty of San Stefano was signed on March 3 1878. Russia enhanced its control over the Balkans by this agreement. This alarmed other western countries like England, Germany, France and Austria. Because, Russia's advance to the warm seas

¹ Bu araştırma, Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi I. Uluslararası Tarih Sempozyumu: Büyük Güçler ve Türkiye (12-14 Ekim 2011) adlı sempozyumda bildiri olarak sunulmuştur.

* Arş.Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, metinmenekse26@hotmail.com

would be hindrance to England's politics in India, Austria's annexation of Bosnia-Herzegovina and at the same time contradict with Germany's imperialist politics. As a result, Conference of Berlin was assembled by initiative of the Western countries. At the end of the conference, Treaty of Berlin was signed between Ottoman Empire and the Western powers; Russia, Germany, Austria, Hungary, England and France in July 13 1878.

If we deal with the Treaty of Berlin from the Ottoman-English relations perspective, the Issue of Cyprus is one of the important issues that come into prominence. Struggle for domination over Cyprus continued between two states for a long time. Ottoman State temporarily left Cyprus to England but later unable to take it back. In this study, situation of Cyprus until the Treaty of Lausanne of 1923 will be discussed.

Key words: Treaty of Berlin, England, Cyprus, Ottoman Empire, The Treaty of Lausan

Giriş

Berlin Antlaşması Öncesi Genel Durum

İngiltere Ortadoğu ticaretinin aslan payını elinde tutan ve bundan diğer devletlerden daha fazla yararlanan bir devlettir. Başta İstanbul ve İzmir olmak üzere Türk limanları ile İngiliz limanları arasında sürekli gemiler işlemekte idi. Aynı zamanda İskenderun ve Beyrut üzerinden Halep-Şam-Bağdat ticaretine de İngiltere hâkimdi. Mısır üzerinde Hindistan ile bağlantısı kuvvetli idi. İngiltere 19. yy. ortalarına kadar sağladığı imtiyazlar ile ve bu arada yapılan 1838 Türk-İngiliz Ticaret ve 1850 Gümrük Tarifesi anlaşmaları ile Osmanlı sınırları içerisinde geniş ticari haklara sahip hala gelmişti. Bu nedenlerle İngiltere Ortadoğu meselesinden dolayı Şark meselesiyle yakından ilgileniyordu. İngilizlerin politikası bu menfaatlerini korumak ve geliştirmeye dayanıyordu. Boğazlar meselesinin 1841 Londra Boğazlar Antlaşması ile devletlerarası bir statüye bağlanarak çözümlenmesi üzerine anlaşmazlık ortadan kalkmış oluyordu. Bu bir anlaşmaya varılabileceği ümidini doğurmuştu. Nitekim 1844-1848 yılları iki devletin birbirine yaklaşma dönemi oldu. Ne var ki 1848 yılından sonra özellikle mülteciler meselesinde İngiltere'nin Osmanlı Devleti yanında yer alması Rusya ile aralarının yeniden açılmasına sebep oldu (Yücel ve Sevim 1992: s.271-272).

İleri gelen İngiliz devlet adamlarından Chatham, "*Osmanlı Devleti'nin varlığını korumasının İngiltere için son derece önem taşıdığına inanmayan bir kimseye ben asla itibar etmem*" demek suretiyle İngilizlerin Osmanlı politikasını açık ve seçik bir şekilde ortaya koymuştur. Başka bir İngiliz devlet adamı J. Russel ise bir söylevinde "*Biz Rusya'yı Tuna Irmağı kıyılarında durdurmayı başaramazsak gelecek bir günde İndüs Irmağı kıyılarında durdurmak zorunda kalırız*" demiş dolayısıyla İngiltere'nin izlediği Rus politikasını belirtmiştir (Yücel ve Sevim 1992: s.272-273).

Rus Çarı I. Nikola, Sen-Petersburg'da düzenlediği baloda (9 Ocak 1853) Rusya'daki İngiliz elçisi Sir George Hamilton Seymour'a bu konudaki düşüncelerini

aktarmış ve “*Osmanlı topraklarının bölüşülmesi*” önerisinde bulunmuştur. İngiliz elçisi Çar’ın bu düşüncelerini İngiltere hükümetine iletmiştir. İngiltere hükümeti Rus çarının bu teklifleri reddetti. Zira o günlerde Akdeniz’de elde ettiği üstün durumu ile ileride Mısır ve Girit’in kendi himayesine gireceğini ümit ediyordu. Diğer taraftan da Bab-ı Âli üzerinde nüfuzunun fazla olduğu bu sıralarda Balkanlar’ın Rus nüfuzu altına girmesini kendi menfaatleri açısından uygun bulmuyordu. Bundan dolayı Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünün korunmasında fayda görmekte idi (Yücel ve Sevim 1992: s.273)

1853 yılında gerçekleşen Kırım Savaşı’nda İngiltere, Fransa ile birlikte Osmanlı Devleti yanında yer almıştır. Savaş öncesinde Rusya, İngiltere’ye ‘Hasta Adam’ olarak nitelendirdiği Osmanlı Devleti’ni paylaşmayı önermişse de İngiltere buna yanaşmamıştır. İngiltere ve Fransa’yı yanına alan Osmanlı Kırım Savaşı’nda Rusya’yı mağlup etmiştir. Savaş sonrasında yapılan Paris Antlaşması (30 Mart 1856) ile Osmanlı Devleti, bir Avrupa devleti kabul edilmiş ve Osmanlı’nın toprak bütünlüğü garanti altına alınmıştır. Ancak bir süre sonra her şey yeniden değişecek, Osmanlı Devleti, Rusya ve öteki Avrupa devletlerinin imzaladığı Paris Antlaşması, önce Rusya ve Fransa devletlerince çiğnenecektir (Meram 1969: s.185-195) Nitekim Paris Antlaşması’ndan istediğini elde edemeyen Rusya, Balkanlar’da Panslavizm’i sağlamak amacıyla Osmanlı aleyhine girişimlerde bulunmaya başlamış ve 19 Nisan 1877’de Osmanlı Devleti’ne açacağı savaş kararını Avrupa devletlerine bildirdi. Rusya’nın bu kararı karşısında Fransa, İtalya, Almanya ve Avusturya tarafsızlığını ilan etti. Rusya, 24 Nisan 1877’de Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etti. Bu hareketi yalnız İngiltere hükümeti protesto ile karşıladı. Bu sırada Osmanlı Devleti, Avrupalı büyük devletlerin Kırım Savaşı sırasında verdiği siyasî destekten mahrumdu. Rus Çar’ı, İngiltere’nin Osmanlı Devleti ile ilgili hassas olduğu konularda Londra’ya teminat vermeyi ihmal etmedi. Bu teminata göre Mısır, Süveyş, Boğazlar ve İstanbul’a dokunulmayacaktı (Erim, 1953: s.377).

Londra protokolünden sonra oluşan siyasî atmosferde, Osmanlı Devleti, hiç arzu etmediği halde Rusya’ya karşı savaş hazırlıklarına başlayarak elindeki bütün maddi ve manevî imkânları seferber etti (Kurat, 1990: s.94) Bu ortamda başlayan Osmanlı-Rus savaşı iki cephede meydana geldi. Bu cepheler Batıda Tuna ve Doğuda Kafkaslardı. Osmanlı Ordusu başta her iki cephede de bazı başarılar elde ettiyse de, Çarlık Ordusu karşısında fazla dayanamadı. Aralık 1877’de daha önce Rus Ordusu’nun topraklarından geçmesine izin vermiş olan Romanya da savaşa katıldı. Gazi Osman Paşa Plevne’de üstün düşman kuvvetlerine ağır kayıplar verdirerek beş ay karşı koymasına rağmen, Romen kuvvetlerinin Rusların yanında savaşa girmesi ile teslim oldu (Kurat, 1953: s.271). Ruslar hızla güneye inerek, Çatalca önlerine kadar geldiler. Rusların durdurulamayacağı anlaşılınca, Babiâli, barış müzakerelerine başlamak için müracaatta bulundu, ancak Ruslar bunu dikkate almaksızın Ayastefanos’a kadar ilerlediler. Bununla birlikte, Ruslar, İngiliz donanmasının topraklarını görünce durarak, barış görüşmelerinin yapılmasına razı oldular. Rus baş murahhası sabık İstanbul elçisi General İgnatiev’in idare ettiği görüşmeler Ayastefanos Antlaşması’nın (Antlaşma

maddeleri için bkz. Muâhedât Mecmuası, Cilt IV, 2008: s.183-201) 3 Mart 1878'de imzalanmasıyla sonuçlandı (Kurat, 1999: s.355).

Ayastefanos Antlaşması ile Balkanlarda sükûnet sağlanması hedeflenmiş iken, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu farklı beklentiler içinde olduğundan antlaşmaya karşı çıktı. Bosna-Hersek'in kendisine bırakılmaması yüzünden, Doğu Sorunu'nun bir milletlerarası konferansta ele alınmasını istedi. Rusya ve İngiltere de bir Avrupa kongresinin toplanması konusunda anlaşmıştı, Bismarck, bütün büyük devletleri ve Osmanlı İmparatorluğu'nu 13 Haziran 1878'de, Berlin'de toplanacak olan kongreye çağırdı. Bütün ilgili devletler bu çağırışı kabul ettiler (Karal 1983: s.57-73).13 Haziran 1878'de Berlin'de bulunmak üzere delegelerini gönderdiler. Kongre ilan edilen tarihte, Bismarck'ın başkanlığında açıldı. İngiltere'yi Salisbury ve Beaconsfield; Avusturya-Macaristan'ı Andraşi, Rusya'yı Gorçakof ve Şuvalof, Osmanlı Devleti'ni ise Aleksander Karateodori Paşa, Mehmet Ali Paşa ve Büyükelçi Sadullah Bey temsil etmekte idiler. Büyük devletlerden Fransa ve İtalya da kongreye katılmışlardı. Yunanistan ve Romanya'ya ise, yalnız kendilerini ilgilendiren sorunlarda ve ancak isteklerini bildirmek üzere kongreye katılmak hakkı tanınmıştı. Kongre tam bir ay sürdü ve 13 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşması'nın (Antlaşma maddeleri için bkz. Muâhedât Mecmuası, Cilt V, 2008, s.110-141) imzalanması ile sona erdi (Ülman, 1972: s.91).

1. Berlin Konferansı Sonrasında Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde Kıbrıs

Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs adasını fethinden önce adanın yönetimi birçok defa el değiştirmiş, sırasıyla; Mısırlılar, Hititler, Persler, Büyük İskender, Romalılar, Bizanslılar, Cenevizliler, Memlûklüler ve Venedikliler tarafından idare olunmuştur (Sönmezoglu 1991: s.7). Osmanlı'dan evvel Ada idaresine hâkim Katolik Venediklilerin yerli Ortodoks Rumlarına zulüm ve baskı yapmaları nedeniyle Yerli Rumlarda yönetime karşı hoşnutsuzluk olmuştur. Son olarak Ortodoksların Başpiskoposu'nun sürgün edilmesi üzerine Başpiskopos, İçel beyi aracılığıyla Sultan II. Selim'den adanın fethedilmesini istemiştir (Alasya 1939: s.30). Nihayet, 1570-1571 tarihleri arasında Osmanlı Devleti 50 bin şehit vererek adayı fethetmiştir. Adanın fethi esnasında yerli Ortodoks Rumlar, inançlara ve kültürlere karşı saygılı olan Osmanlı kuvvetlerine yardımcı olmuşlardır (Alasya 1987: s.2)

XIX. yüzyılın ortalarında İngiltere'nin "Doğu Siyasetinin" temeli Hindistan'a dayanmaktaydı. Kıbrıs adası da Süveyş Kanalı'ndan geçilerek Hindistan'a gidilen yeni ve önemli bir deniz yolunun üzerindeydi. Dolayısıyla, Doğu Akdeniz'de Mısır ve Hindistan yolunda önemli bir stratejik mevki olan Kıbrıs, XIX. yüzyılda Batı'nın ilgisini çekmeye başlamış, özellikle Hindistan yolunu güvenlik altına almak isteyen İngiltere, Kıbrıs'ı ele geçirme siyaseti izlemiştir (Alasya 1997: s.380). Bunun somut örneğini ise 1877-78 savaşı sırasında görülmektedir.

93 Harbin son zamanlarında Rusya'nın Edirne'ye yönelmesi üzerine İngiltere, Çanakkale'nin Beşiğe koyuna donanma yollamış ve Edirne mütarekesi üzerine de bu donanma Marmara'ya gelmişti. Beşiğe'ye gelen İngiliz donanmasının Marmara'ya sokulup sokulmamasının, Bab-ı Âli, İngiltere ve Rusya arasında ciddi bir kriz haline gelmiş ve sonunda İngiliz donanmasının Mudanya önlerinde demir atmıştır. Ayastefanos Antlaşması üzerine de İngiltere, Boğazlara karşı yeni bir tedbir olarak, Hindistan'dan getirdiği askerlerle Malta ve Cebelitarık'taki kuvvetlerini takviye etti (Armaoğlu 2007: s.533).

3 Mart 1878 tarihinde Osmanlılar ve Ruslar arasında Yeşilköy'de imzalanan Ayastefanos Antlaşması İngiliz Başkanı Benjamin Disraeli'nin Kıbrıs'ı ele geçirme planlarına yardımcı olmuş, büyük fırsat ve olanak yaratmıştır. Nitekim bu husus Başbakan Disraeli'nin Ayastefanos Antlaşmasının imzalanmasından yaklaşık iki ay sonra Kraliçe Viktorya'ya gönderdiği yazıda: *"Eğer Kıbrıs, Bab-ı Âli tarafından majestelenize verilirse ve aynı zamanda, İngiltere Osmanlı Yönetimi ile Asya'daki Türk topraklarının Ruslardan korunmasını garanti eden bir savunma anlaşması imzalarsa, İngiltere'nin Akdeniz'deki gücü kesinlikle artacak ve majestelerinizin Hint İmparatorluğu son derece güçlenecektir. Kıbrıs, Batı Asya'nın anahtarıdır. Böyle bir anlaşma Osmanlı Devleti'ni büyük ölçüde güçlendirecek ve bir tüm olarak Osmanlı, savaştan önceki durumuna oranla, Rusya'ya karşı daha güçlü bir engel olacaktır."* açıklaması İngilizlerin düşüncelerini ortaya koyan tarihi bir belgedir (Sonyel 1978: s.731-732).

1877 yılının Kasım ayında İngiliz Başbakanı Disraeli, Osmanlı Devleti'nden Doğu Akdeniz'de bir deniz üssü almayı ya da kiralamayı düşünüyordu. 1878 Şubatında Kıbrıs, bu iş için seçildi. İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Salisbury'e göre Kıbrıs'ın (bugün bile pek değişmemiş olan) şu üstünlükleri vardı: Hem Anadolu ve hem de Suriye'ye yakındı; açık bir düşmanlığa yol açmaksızın ve Avrupa barışını tehlikeye düşünmeksizin, Anadolu ve Suriye'de askeri harekât için gerekli olan savaş malzemesi ve askeri birlikler adada toplanabilirdi. Buradan başlatılacak bir harekât ise, Avrupa kıtasında herhangi bir toprak parçası ele geçirilmediğine göre, büyük devletlerin tepki ve kıskançlığına yol açmazdı (Sander 1987: s.161).

Salisbury, 10 Mayıs 1878'de İstanbul'daki büyükelçisi Layard'a gönderdiği bir mektupta, Rusya'nın Anadolu'nun kuzeydoğu köşesini elinde bulundurmasının Mezopotamya ve Suriye üzerinde yaratacağı olumsuz etkilerden söz ederek, gönülsüzce de olsa, Osmanlı devleti ile İngiltere arasında bir savunma antlaşması yapılmasının gerekli olabileceğini belirtiyordu. Bu savunma antlaşması, Osmanlı devletinin Doğu Anadolu'da "iyi yönetim" sözü vermesi ve Kıbrıs'ın İngiliz yönetimine bırakılması koşullarıyla yapılacaktı. Salisbury, Layard'a böyle bir anlaşmanın yapılması için kesin bir talimat yollamadan önce, Rusların Doğu Anadolu'dan bütünüyle çekilmeye razı edilip edilemeyeceğini öğrenmek istemişti. Bu konuda kuşkusu kalmayınca, 23 Mayıs günü, yukarıda anılan koşullarla bir savunma antlaşması yapılması konusundaki kesin talimatını içeren telgrafi Layard'a yolladı (Gürel 1984: s.21-23).

İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Mr. Layard'a gönderilen yönerge şöyle idi:

“Padişaha, Asya'daki ülkelerinin geleceğini güvence altına alabilmek için oldukça gizli olarak şu savunma antlaşmasını öneriniz: Gelecekteki herhangi bir tarihte, Rusya, Padişahın kesin Barış Antlaşmasıyla saptanan Asya'daki ülkelerinin herhangi bir bölümünü ele geçirmeye çalışırsa, İngiltere bu ülkeleri silah gücü ile savunmada Padişaha yardımcı olacaktır. Buna karşılık olarak, Padişah, Babiâli'nin Ermenistan'daki Hıristiyan uyruklarının yönetiminde gerekli devrimleri, daha sonra iki devlet arasında anlaşmaya varılacağı biçimde uygulamak konusunda İngiltere'ye söz verir ve İngiltere'nin kendi üstlenmelerini yerine getirmesi yolunda gerekli ölçemleri alabilmesi için, Kıbrıs adasının İngiltere'ce işgal edilerek yönetilmesinin kabullenir. Kıyıya yakın bir yerde güçlü bir üssü yoksa İngiltere'nin Suriye ve Anadolu'yu gerektiği biçimde koruması; bu iki ülkenin istilâya uğramalarına fırsat vermemesi veya oralarda patlaması olanaklı ayaklanmayı etkisiz bırakması için gerekli asker ve savaş gerecini tam zamanında biriktirmesi olanak dışıdır. İngilizlerin Kıbrıs'ta bulunmaları, Padişahın, Suriye ve Irak'ta son olaylardan sonra epey sarsılan yetkisini daha çok güçlendirecektir. İngiltere, Babiâli'yi daha yoksul bir duruma düşürmeyi dilemediğinden, adanın yıllık gideri karşılandıktan sonra geriye kalan gelirini ona vermeye hazırdır. Bu ittifak antlaşması, Rusya'nın Kars ve Ermenistan'da istilâ ettiği öteki ülkeleri geri vermemesine bağlı olacaktır. Bu ülkeler geri verilirse, Kıbrıs boşaltılacak ve bu antlaşma sona erecektir. Bu koşulların ivedilikle kabulü için tüm gücünüzü harcayınız...” (Sonyel 1978: s.733-734).

Saffet Paşa, antlaşmanın imzası konusunda tereddüt gösterince İngiltere elçisi H. Layard: “Eğer Osmanlı Hükümeti bu antlaşmayı kabul etmez ve imzalamazsa toplanacak olan kongrede (Berlin Kongresi) İngiliz murahhasları barış şartlarının değiştirilmesi konusunda herhangi bir gayret göstermeyeceklerdir. Ayrıca şu da bilinmelidir ki İngiliz devleti donanması kuvvetiyle Kıbrıs'ı zorla istila edecektir” dedi (Mahmut Celâlettin 1327: s.136-137).

Bu açık tehdit karşısında Saffet Paşa itirazını kaldırdı ve antlaşmayı imzaladı. Padişah da “*Hukuku şahaneme asla halel gelmemek şartıyla muahedenameyi tasdik ederim*” formülü ile anlaşmayı onayladı, böylece İngiltere elçisinden bir senet isteyerek işi, kendince sağlama bağlamak istedi. (Karal 1983: s.73). Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile yaptığı Kıbrıs sözleşmesinin metni şöyledir;

“Batum, Ardahan, Kars veya bu üç yerden birini ele geçiren Rusya, ileride herhangi bir zamanda nihai barış antlaşmasıyla belirlenmiş olan Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya'daki topraklarının bir kısmını daha zapt etmeye teşebbüs ettiğinde, İngiltere Hükümeti söz konusu toprakları silahlı şekilde korumak ve savunmak için Osmanlı Hükümetine yardım

etmeyi taahhüt eder. Buna karşılık Padişah İmparatorlukta bulunan Hıristiyan ve diğer tebaanın himayesi ve iyi idaresiyle ilgili olarak, ilerde iki devletin kararlaştıracakları gerekli reformları yapmaya söz verir. Alınan kararların için gerekli vasıtalarını temini maksadıyla Sultan Kıbrıs'ı İngiltere'ye bırakır. Ve adada asker bulundurmasına ve adanın yönetimini üzerine almasına muvafakat eder.

İşbu sözleşme her iki hükümet tarafından tasdik edilecek ve tasdik edilmiş suretleri tasdik tarihinden itibaren 1 ay içerisinde, eğer mümkünse daha erken, karşı tarafa teslim edilecektir. İki tarafın delegeleri sözle tasdiklen işbu sözleşmeyi imzalayacaklar." (Muâhedât Mecmuası 2008: s.166).

Görüldüğü gibi Kıbrıs Antlaşması'nda siyasal açıdan oldukça önemli hükümler vardı, çünkü bu antlaşma gereğince, İngiltere, Türkiye'nin Asya'daki ülkelerinin bütünlüğünü Rusya'ya karşı korumayı resmen üstleniyordu.1856 Paris Antlaşması'nda üstlenilen Türkiye'nin ülke bütünlüğü güvencesi (garanti) geçersiz bir duruma geldiğinden, İngiltere, bu konuda tek başına davranmak zorunda kalıyordu.

Kıbrıs Antlaşması, İngiltere Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden J. W. Headlam-Morley ve W. J. Childs açısından geniş ölçüde bir askeri üstlenme niteliğinde idi ve o sıralarda İngiliz yönetimi ve Parlamentosu bu denli üstlenmelere pek yanaşmıyordu. Gerçi Kıbrıs'ın koşullu olarak ve geçici bir süre için işgali İngilizlerce ikinci derecede önemli sayılıyordu. Onlarca asıl önemli olan, İngiliz etki ve yetkisini Türk ülkeleri üzerine sürdürmek amacıyla adayı bir üst olarak kullanmaktı. İngiliz etki ve yetkisi şu iki amaca yönelikti: 1. Rus saldırganlığına karşı savunma; 2. Küçük Asya (Anadolu)'daki yönetimde devrim yapılmasını sağlama (Sonyel 1978: s.725-726).

Bu gelişmelerin sonunda, 4 Haziran 1878 günü, "*Kıbrıs Anlaşması*", Osmanlı devletini temsil eden Hariciye Nazırı Saffet Paşa ile İngiltere'yi temsil eden büyükelçi Layard arasında imzalanmıştır. Bundan sonra Saffet Paşa, Adada şer'i mahkemelerin kurulmasını, Evkaf yönetiminin Osmanlı devletinin ve İngiliz Hükümetinin atadığı birer temsilci eliyle yürütülmesini; son beş yılın gelir ortalaması esas alınarak, ada gelirinun İngiltere tarafından Osmanlı devletine verilmesini; Kıbrıs'taki devlete ve Padişaha ait malların Osmanlı devletinin tasarrufu altına konmasını; adanın yönetimini bıraktıktan sonra İngiltere'nin Osmanlı devletinden adaya yaptığı masraflarla ilgili olarak tazminat isteyemeyeceğini; eğer Rusya Kars'ı ve Doğu Anadolu'da ele geçirdiği öteki toprakları Osmanlı devletine geri verecek olursa, 4 Haziran Anlaşması'nın sona ereceğini öngören ek maddelerin Anlaşmaya konulmasını önermiştir. Londra'yla yazışan Layard, sonunda bu ek maddeleri 1 Temmuz günü kabul etti ve 4 Haziran tarihli anlaşmaya bir ek düzenledi (Gürel 1984: s.23-24). Bu ek maddeler şu şekildedir:

"Kıbrıs adasının işgali ve yönetimi ile ilgili olarak aşağıdaki koşulları yerine getirmeyi İngiltere'nin kabul ettiği, taraflar arasında kararlaştırılmıştır.

Adada, Müslüman halkın yalnız dini işlerine bakacak, bir Şeriye Mahkemesi varlığını sürdürmeye devam edecektir.

Adadaki camilere, okullara, mezarlıklara ve diğer dini kurumlara ait mal, arazi ve bağışları, İngilizlerce atanacak bir delege ile birlikte yönetmek için Osmanlı Evkaf idaresince Kıbrıs'ta oturan Müslüman bir kişi atanacaktır.

İngiltere son beş yılın ortalaması esas alınarak ve devlete ait arazilerin geliri istisna edilerek saptanacak gelir fazlalığını her yıl Bab-ı Âliye ödeyecektir. Bu miktarın 22,936 ettiği hesaplanmıştır.

Bab-ı Âli, Kıbrıs'taki Osmanlı tahtına ve devletine ait olan ve geliri üçüncü madde kapsamına girmeyen arazi ve sair mallarını serbestçe satabilecek veya uzun süreler için kiralayabilecektir.

İngiliz Hükümeti, kendi yetkileri aracılığıyla kamu yararına ve sair gelişme amaçlarıyla gerekli gördüğü arazi ve ekilmeyen toprakları zorunlu satışla ve uygun fiyatla satın alabilir.

Eğer Rusya, Kars ve son savaşlarda Ermenistan'da zapt etmiş olduğu diğer yerleri Osmanlı idaresine geri verirse, İngiltere Kıbrıs adasını boşaltıp terk edecek ve 4 Haziran 1878 tarihli anlaşma sona erecektir.” (Aydoğdu 2005: s.6-7).

Görüldüğü gibi anlaşmada Osmanlı Devleti tarafından İngiltere'ye iki önemli taviz tanınmıyor, daha doğrusu imparatorluğun önemli iki noktasında, bu devlete söz hakkı veriliyordu. İngiltere bir taraftan Kıbrıs'a fiilen yerleşiyor, diğer taraftan Doğu Anadolu'da bir nevi koruyuculuk hakkına sahip oluyordu. Daha geniş açıdan bakılacak olursa, İngiltere Osmanlı Devleti bütünü üzerinde üstün bir himaye ve nüfuza kavuşuyordu (Uçarol 1978: s.66).

Berlin antlaşması ve Kıbrıs sözleşmesi Osmanlı devletin parçalanmasında gerçekten bir dönüm noktası sayılabilir ve "Avrupa'nın yaşlısının" ömrünün sonuna yaklaşmakta olduğunu gösterir. O kadar ki, bu uluslararası antlaşmalara gıpta ile bakan öteki Avrupa devletleri ve daha büyük "lokmalara" bekleyen İngiltere, ileriki tarihlerde Osmanlı devletinden koparacakları toprak parçaları için yatırım yapmaya başladılar (Sander 1987: s.161).

A. Kıbrıs'ta İngiliz Yönetimi

1 Temmuz tarihinde Babîali tarafından hazırlanan, fakat padişah tarafından onaylanması geciken emr-i âli (yüce buyruk), baskılar sonucunda 7 Temmuz 1878 günü onaylandı. İngiltere'ye Kıbrıs'a asker çıkarmak ve adanın yönetimini üstüne

almak imkân ve yetkisini veren emr-i âli, hemen o gün İngiliz yetkilisi Baring ve Padişah tarafından görevlendirilen Sami Paşa tarafından Kıbrıs'a götürülmek üzere yola çıkarıldı (Kurat 1968: s.101; Kuran 1964: s.66).

12 Temmuz 1878'de Amiral Hay Kıbrıs'ı İngiltere adına teslim alıp bayrak çektikten sonra, adanın ilk İngiliz yöneticisi olacak olan Sir Garnet Wolseley, 13 Temmuz'da adaya doğru yola çıkıyor ve 22 Temmuz'da adadaki görevine başlıyordu. Bundan sonra, Kıbrıs'ın merkezden yönetimi için İngiliz Dışişleri Bakanlığı içinde bir "Kıbrıs Bölümü" (Cyprus Department) kurulmuş, ama İngiliz Hükümetinin 1880 Mayıs'ında adanın yönetimini Koloniler Bakanlığına devretmeye karar vermesinden sonra, Aralık'ta bu bölüm kaldırılarak, Kıbrıs'ın yönetiminden Londra'da sorumlu olacak makam, Koloniler Bakanlığı olmuştur.

1878 yazında adanın ilk İngiliz Yüksek Komiseri Wolseley, Larnaka limanına ayağını basar basmaz, kendisini Rum Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu başkanlığında bir Rum heyetinin beklediğini gördü. Başpiskopos, Wolseley'e "Hoş geldiniz." derken, konuşmasını en önemli bölümünü şu sözler oluşturuyordu: "Biz bu yönetim değişikliğini hoş karşılıyoruz. Çünkü İngiltere'nin, daha önce Yunan adalarını verdiği gibi, Kıbrıs'ı da Yunanistan'a, anavatanımıza bırakacağından eminiz." Bundan sonra, adanın Rum çoğunluğunun isteklerini dile getirdiklerini bildiren Kilise adamları, İngiliz yönetimi boyunca "Enosis" istediklerini her fırsatta yineleyeceklerdir (Gürel 1984: s.35-41).

İngiltere, adadaki yönetimini güçlendirmek için faaliyete geçip altı idari bölgedeki Türk kaymakamlıklarının yerine İngilizleri tayin etti. İngilizce, Türkçe ve Rumca idarede ve mahkemelerde resmi diller olarak ilan edildi.14 Ağustos 1878'de yeni bir düzenlemeyle adanın idaresindeki gerekli kanun ve düzenlemelerin İngiltere'nin hâkimiyeti boyunca kraliçe namına yürütülmesi de kabul edildi. Böylece hukuki alanda İngiliz Hükümeti yetki sahibi oluyor, adada ticari tekeli ele geçirme imkânına kavuşmuş bulunuyordu. İngilizler adım adım anlaşmalara aykırı olarak Osmanlı hukukunu sınırlandırma yoluna gittiler. Türklerin tapu haklarına, taşınmaz mallarına, vakıflara, padişahın şahsi mallarına ve devlet malına el uzatmaya başladılar. Adadaki Rum ahalide İngiliz yönetiminin desteği ile eskiden işçi ve kiracı olarak çalıştığı vakıf ve devlet arazilerine el koyup kendi tasarrufuna geçiriyordu. Rumlar daha sonra I. Dünya Savaşı arifesinde adanın Yunanistan'a geçmesi için bazı girişimlerde bulundular (Alasya 1997: s.380).

Adada 1878'den 1960'a kadar süren İngiliz dönemi, Kıbrıslı Türkler açısından zorluklarla dolu olmuştur. Bu dönemin başındaki ve sonundaki nüfus sayımları bunun bir göstergesidir. İngilizlerin geldiği yıllarda adada 45 bini Türk, 137 bini Rum olmak üzere yaklaşık 185 bin kişi yaşıyordu. Yani Türkler, Rumların üçte biri oranındaydı. İngiltere hâkimiyetinin sonunda ise, Türklerin oranı beşte bire kadar düştü (Kızılyürek 1983: s.30)

B. Kıbrıs'ın İngiltere Tarafından İlhakı

İngiltere adaya yerleştiği günden itibaren Kıbrıs'ı nasıl ilhak edeceğinin hesabını yapmıştır. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya yanında I. Dünya Savaşına katılması ile böyle bir fırsatı bulmuş ve 5 Kasım 1914 tarihinde yayınladığı bir emirname ile Kıbrıs'ı ilhak ettiğini duyurarak, her yıl anlaşmaya göre ödemesi gereken borçlara mahsup edilen doksan iki bin sterlini ödemeyi durdurmuştur (Aydoğdu 2005: s.7). Bu ilhak Osmanlı Devleti tarafından tanınmadı.

İngilizler, 1915 yılında, Yunanlar kendi saflarında savaşa katılırsa Kıbrıs'ı Yunanistan'a vermeyi teklif etmiş ancak Yunanistan kabul etmeyince teklif hükümsüz kalmış fakat bu durum Kıbrıs'ın Enosis edilmesinin mümkün olabileceği fikrine kuvvet vermiştir (Yılmaz 2004: s.85).

C. I.Dünya Savaşı Sırasında Kıbrıs

Daha Osmanlı devleti Birinci Dünya Savaşına girmeden önce, İngiltere'ye ısmarlanan ve İngiliz tersanelerinde yapımı tamamlanan iki büyük savaş gemisini İngiltere'nin Osmanlı devletine teslim etmekten kaçınması, kendilerini Osmanlı devletinin bir parçası sayan Kıbrıs Türk toplumu içinde tepkilere yol açmıştır. Bu tepkilerin ne kadar büyük olduğunu ve İngiliz yönetiminin tutumunu, dönemin İngiliz Yüksek Komiseri şöyle anlatıyordu:

1. Adadaki bazı Müslüman gazetelerinde, İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu için yaptırmakta olduğu gemilere reddetmesiyle ilgili olarak İngiliz karşıtı yazılar çıkmaktadır. Bunların son derece kötü etkileri olmaktadır: Öyle ki, polis kuvvetleri mensupları arasında sadakatsizlik eylemleri görülmekte ve bu kimseler şiddetle cezalandırılmaktadır."
2. Türkiye'de olduğu gibi Kıbrıs'ta da iki Müslüman partisi var: İttihatçılar (Genç Türkler) ve İtilafçılar. İtilafçılar sayıca daha büyük. Ben, bu sonuncuları etkilemeye çalışıyorum.
3. İrfan Beyin mektubuna verdiğim yanıtta, Türk gemilerinin Müslüman Dünyası tarafından ısmarlanmış bulunduğu İngiliz hükümetince bilinmediğine emin olduğumu bildirdim." (Gürel 1984: s.161-162).

I. Dünya Savaşı günlerinde Kıbrıs Adası, Türkiye'ye karşı yıkıcı faaliyetler üssü olarak kullanıldı. Elefterios Venizelos'un Başbakanlığında Yunan hükümetinin Lübnan'daki Marunilere, Türklere karşı savaşmak için verdiği silahlar, Kıbrıs yoluyla sevk ediliyordu. Öte yandan Türkiye'ye düşman Ortodoks Kıbrıslı, Ermeni ve öteki militanlar İskenderun'a veya Çukurova'nın herhangi noktasına yapılması tasarlanan saldırılarda kullanılmak üzere adada eğitiliyordu.3 Mart 1918'de imzalanan Brest-

Litovsk anlaşmasıyla Rusya; Kars, Ardahan ve Batum'u Osmanlı Devleti'ne geri verdiği zaman, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında imzalanan 1 Temmuz 1918 tarihli ek anlaşmasının 6. maddesi uyarınca İngiltere'nin Kıbrıs'ı Türkiye'ye geri vermesi gerekiyordu. Ancak İngiltere Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor durumdan yararlanarak buna yanaşmamış ve 24 Temmuz 1923 Lozan Anlaşması ile Kıbrıs'ı ele geçirmiştir (Uluslararası İlişkiler Ajansı 1992: s.28-29).

I. Dünya Savaşı'nın ardından "Paris Barış Konferansı", Enosis yönündeki eylemleri yoğunlaştırdı. 1915 yılında İngiltere kendi tarafında harbe girmesi koşulu ile Yunanistan'a adayı verme taahhüdünde bulunmuştu. Bunun üzerine Yunanistan, 1917'de savaşa girdi ve savaş sona erince kendisine verilen sözün yerine getirilmesini istedi (Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi 2002: s.11).

I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru İngiltere, 27 Kasım 1917'de yayımladığı bir "*Krallık Konseyi Emri*" ile ada halkına İngiliz vatandaşlığına geçmeleri için iki yıllık bir süre tanıdı.

Bu emirname şunları içermekteydi:

1. Osmanlı uyruğunda olup da Kıbrıs'ta oturan ve 5 Kasım 1914'te gerçekten adada oturuyor olanları,
2. Osmanlı uyruğunda olup da Kıbrıs'ta oturuyor olan, ama 5 Kasım 1914'te geçici bir nedenle adada bulunmayanlar,
3. Adada yerleşik olmayan, ama 5 Kasım 1914'te adada bulunan Osmanlı vatandaşlarından savaşın bitiminden sonra iki yıl içinde Yüksek Komisere başvurarak bağlılık yemini eden ve yerleşiklik koşullarını yerine getirenler İngiliz vatandaşlığına alınacaklardı.

Bu koşullarda İngiliz Vatandaşı olmak istemeyen binlerce Türk Anadolu'ya göç etti. 1878'de, 1914'te ve 1917'de yaşanan bu göçlerden sonra Lozan Anlaşması ile Kıbrıs kesin olarak İngiltere'ye bırakılınca büyük bir göç olayı daha yaşanacaktır (Uzer ve Cengiz 2001: s.28-29).

Birinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra, savaştan zaferle çıkan devletler, uluslararası politikadaki güç ilişkilerini kendi istekleri doğrultusunda yeniden düzene sokmak, bu ilişkilere yeni bir biçim vermek için aralarında pazarlığa oturmuş ve bu pazarlıkların sonucunu da yenik devletlere kabul ettirmeye çalışmışlardır. Savaş ertesi düzenlemeleri içinde, daha doğrusu bu düzenlemelere giden pazarlıklar içinde, Kıbrıs da söz konusu edilmiştir. İngiliz yöneticileri, savaştan edindikleri deneyimle, Kıbrıs'ın İngiliz stratejisi içindeki yerini yeniden belirleme, bu konuda görüş oluşturma çabalarına girişirken, Paris Barış Konferansı'nda Yunanistan, öteki isteklerinin yanı sıra Kıbrıs'ın da kendisine verilmesi için çalışmış; sonunda Kıbrıs'ın durumu, Türkiye ile yapılan Barış Antlaşmasıyla, Lozan'da kesinlik kazanabilmiştir (Gürel 1984: s.82).

I. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra 1918 yılı sonlarında Paris'te toplanan Paris Barış Konferansı Enosis İsteklerinin gerçekleşmesi açısından bir dönüm noktasıydı. Savaşın bitmesine az kala İtilaf devletlerinin galip çıkacağı anlaşılınca Almanya'ya savaş ilan eden Yunanistan, İngiltere'nin daha önce verdiği söz uyarınca adanın kendisine verilmesini istiyordu (İsmail 1992: s.6).

Ç. Paris Barış Konferansı ve Sevr Antlaşması'nda Kıbrıs

Savaş ertesinde, Paris Barış Konferansı'nın hazırlık görüşmeleri yapılırken Yunanistan'ın Osmanlı topraklarına ilişkin tutumunun ne olduğu, *Olca'yın* şu satırları en iyi biçimde anlatmaktadır:

"...Yunanistan'ın tutumu, İtalya'nınkinden de daha ileride, Türk topraklarını kendisine resmen bağlanması ilkesine dayanmaktadır. İstanbul'un kendisine verileceği umuduyla başlayan, Çatalca çizgisine kadar Türk Trakya'sının tümünü kapsayan bir uygulamaya istemeyerek razı olan Yunanistan, Ege bölgesinde de İtalya ile toprak paylaşmasına giden bir uygulama kabul etmiştir... Ege'de Yunanistan, barış antlaşmasını beklemeden eyleme geçmiş ve bir oldubitti ile 'kendi bölgesine' sahip çıkmaya koyulmuştur.

Hâlbuki Yunanistan'ın Türk topraklarına sahip çıkmasının gerçekleştirilmesine, öteki Entente Devletleri gibi gizli anlamalar, siyasi pazarlıkların ötesinde, hukuksal niteliği en sağlam olan Barış Antlaşması yolu ile çalışılmaktaydı. Tüm görüşmeler bu toprakların sınırlarının saptanması, kurulacak yeni rejimin niteliği gibi konularda yapılmakta ve zaman içinde Yunanistan'a en ters düşen ve kendisine verilen toprak ödümleri gittikçe eridiği için sabırsızlanan İtalya bile, Yunanistan'ın Türk toprakları üzerinde bir 'hakkı' olduğunu bir Tanrı buyruğu gibi kabul etmekte idi." (Gürel 1984: s.82-83).

Osmanlı Hükümetinin, Barış Konferansının toplantı yeri olan Paris'e Damat Ferit başkanlığında bir heyet göndererek, "Müttefiklerin iyi niyetini kazanma çabasına düştüğü" görülmektedir. Bu heyet önce 11 Haziran 1919'da Barış Yüce Kurulu önünde savlarını anlattıktan sonra, bu kurula, 23 Haziran tarihli bir de teklif sunmuştu. Bu teklifte, Osmanlı haklarının "birlik ve bağımsızlık" istediğinden söz edilerek, Osmanlı topraklarının bütünlüğünün korunması istenmekte ve Trakya, Küçük Asya (Anadolu), Kıyıya Yakın Adalar, Ermenistan, Arabistan, Mısır ve Kıbrıs başlıkları altında Osmanlı devletinin bu bölgelere ilişkin istekleri sıralanmaktaydı. Teklifte, "Mısır ve Kıbrıs" başlığı altında, İngiltere tarafından tek yanlı olarak ilhak edilmiş bu iki yere ilişkin olarak şunlar yazılıydı: "Osmanlı Hükümetiyle Mısır'ın ve Kıbrıs adasının siyasal statüsünü açıkça tanımlamak amacıyla görüşmelere başlamayı içtenlikle diler."

Osmanlı devletiyle imzalanacak Barış Antlaşması hazırlanırken, İngiltere, Fransa, Belçika, İtalya ve Japonya temsilcileri arasında 23 Mart 1920 günü yapılan toplantıya, İngiliz temsilcileri tarafından getirilen "Britanya Delegeliğince Hazırlanan ve Mısır, Sudan ve Kıbrıs Hakkında Türk Antlaşmasına Konulacak Maddeler Öneren Metin" de yer alan **Kıbrıs** maddesi, şöyleydi:

"Kıbrıs,

Bağıtlı Yüksek taraflar, İngiliz Hükümetince 5 Kasım 1914 de ilan edilmiş olan Kıbrıs'ın kendisine bağlanmasını tanıdıklarını bildirirler. Türkiye bu adanın Padişaha ödenen vergiye olan hakkı da içermek üzere Kıbrıs üzerinde ya da Kıbrıs'a ilişkin bütün haklarından ve sıfatlarından vazgeçer."

Sevr Antlaşması, 433 maddeden oluşmakta olup, 10 Ağustos 1920'de imzalanmıştır (Sevr Barış Antlaşması'nın Fransızcadan bugünkü Türkçeye çevrilmiş metni için bkz. Meray-Olcay,1977). Antlaşmanın Kıbrıs'la ilgili maddeleri şunlardır:

"Kıbrıs,

Madde 115: Bağıtlı Yüksek Taraflar, İngiliz Hükümetince 5 Kasım 1914'te ilan edilmiş olan Kıbrıs'ın kendisine bağlanmasını tanıdıklarını bildirirler.

Madde 116: Türkiye, bu adanın Padişaha ödenen vergiye olan hakkı da içermek üzere, Kıbrıs üzerinde ya da Kıbrıs'a ilişkin bütün haklarından ve sıfatlarından vazgeçer.

Madde 117: Kıbrıs adasında doğmuş ya da orada oturan Osmanlı uyrukları, yerel yasa koşulları içinde, Osmanlı uyruklüğundan ayrılarak, İngiliz uyruklüğunu alacaklardır." (Gürel 1984: s.82-109).

D. Lozan Antlaşması'nda Kıbrıs

Kıbrıs'ın İngiliz mülkü olması Lozan Anlaşması'nın 20. maddesi ile tanınmıştır.5 Kısım ve 143 maddeden oluşan Lozan Antlaşması'nda (Lozan Antlaşması maddeleri için bkz. Soysal, 1965: s.85-139) Kıbrıs'la ilgili 3 madde vardır. Bunlar 16., 20. ve 21. Maddelerdir:

"Madde 16: Türkiye işbu muahdede açıklıkla belirtilen sınırlar dışında bulunan bilcümle arazi üzerinde ve bu araziye bağlı ve kezalik işbu muahede ile üzerlerinde kendi hâkimiyet hakkı tanınmış olan adalardan gayri cezireler üzerinde (-ki bu arazi ve cezirelerin mukadderatı ilgililer tarafından tayin edilmiş veya edilecektir-) her mahiyette olursa olsun haiz olduğu bütün hukuk ve müstenidatından feragat ettiğini beyan eyler.

İşbu maddenin hükümleri komşuluk münasebetiyle Türkiye ile hemhudut memleketler arasında kararlaştırılmış veya kararlaştırılacak olan özel hükümleri ihlal etmez.”

"Madde 20: Türkiye hükümeti Kıbrıs'ın Britanya hükümeti tarafından 5 Kasım 1914'te ilan olunan ilhakını tanıdığını beyan eyler.”

"Madde 21: 5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs adasında oturan Türk tebaası, mahalli kanunun tayin ettiği şartlar dairesinde İngiliz tabiiyetine sahip ve bu yüzden Türk tabiiyetini kaybetmiş olacaktırlar. Bununla beraber işbu muahedenamenin meriyet mevkiine girdiği günden itibaren iki yıllık bir müddet zarfında Türk tabiiyetinde kalmakta serbest olacaktırlar; bu takdirde bu haklarını kullandıkları tarihi takip eden 12 ay zarfında Kıbrıs adasını terk etmeye mecbur olacaktırlar.” (Çay 1989: s.22-23).

İngiltere'nin Kıbrıs'ı tek yanlı ilhakı, 1923 Lozan Antlaşması ile yasal bir şekle kavuştu. 1923 Aralık ayında Kıbrıs'ın Türkiye'ye iadesi için baskı yapılması isteği ile Ankara'ya gelen Kıbrıslı Türk Liderlere Atatürk: *“Bizim Milliyetçiliğimiz, derin bir kardeşlik hissi ile bütün Türkleri sevmesine ve tüm ruhuyla onların sıhhatli gelişimini arzu etmesine rağmen, yine politik faaliyetinin Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlarında sona ermesi gerektiğini de bilir.”* diyerek, “Yurtta Sulh Dünyada Sulh” parolasıyla “Misak-ı Milli” ile verilen akılcı sınırların dışına çıkılmayacağını anlatıyordu (Cerrahoğlu 1998: s.15)

Böylece, 24 Temmuz 1923 Lozan Barış Antlaşmasıyla, İngiltere Kıbrıs'ın egemenliğini resmen kazanmış oluyordu. Lozan Antlaşması İngiltere tarafından 6 Ağustos 1924'te onaylandı. 10 Mart 1925'te ise, İngiliz Kralı V. George, Kıbrıs'ın bir Taç Koloni'ye (Crown Colony) çevrilmesi için gerekli olan bir "Letters Patent" imza etmiştir. Bu tarihten sonra, Kıbrıs'taki İngiliz Yüksek Komiserliği kaldırılarak yerine "Valilik" konmuş ve ada öteki İngiliz sömürgelerinde olduğu gibi bir İngiliz toprağı olarak bir İngiliz Vali tarafından yönetilmeye başlanmıştır (Gürel 1984: s.113). Lozan Antlaşmasının imzalanması tarihinden 2 sene zarfında haklarını kullanmak ve Türk vatandaşı olarak Türkiye'ye göç etmek hakkı Kıbrıs'taki Türklere tanındı. Bu hakkı kullanmayan veya kullanamayan Türkler otomatik olarak İngiliz tabiiyetine geçtiler. Böylece Kıbrıs üzerindeki Türk hükümlerlik hakkı zımnen 1925 senesine kadar devam etti ve bu tarihten sonra Kıbrıs İngiltere Krallığı tacına bağlı bir müstemleke haline getirildi (Banoğlu 1974: s.41).

Adanın İngiliz Yönetimine geçmesinden sonra 1882 yılında çıkarılan Anayasa ile yönetim, İngiliz Yüksek Komiserinin başkanlığında 6'sı hükümet, 9'u Rum ve 3'ü de Türk cemaatleri arasından seçilen 18 üyeli bir yasama meclisine bırakılmıştı. Bu sistemde oy çoğunluğu Rumlara verilmemiş, başa baş oylamalarda Yüksek Komiserin oyu ile Rumların tek yanlı isteklerinin önlenmesi sağlanmıştır. 1925 yılında ada İngiliz İmparatorluğunun bir sömürgesi haline getirilmiş, Yüksek Komiser yerini İngiliz valiye bırakırken Yasama Meclisi'nin üye sayısı da 24'e yükselmiştir. İlave 6 üye

Rumlarla hükümet temsilcileri arasında paylaşılmakla birlikte üye adedindeki bu artışta dahi Rumların tek başlarına çoğunluğu sağlamalarına izin verilmemiştir. Rumların Enosis'i barışçı yollardan gerçekleştirmelerini engelleyen bu yönetim Rumların 1931 ayaklanmasına kadar devam etmiştir (Aydoğdu 2005: s.10).

2. Sonuç ve Değerlendirme

III. Murat döneminde ilk İngiliz elçisinin İstanbul'a gelmesiyle başlayan resmi ilişkiler, III. Mehmed döneminde İngiliz Tüccarlarına ticaret izninin verilmesi ile hızla gelişti. Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleri ile yaptığı savaşlar sonucu, İngiltere Hükümetinin giriştiği arabuluculuk girişimleri, İngiltere'nin Osmanlı Hükümeti yanındaki konumunu güçlendirdi. 18. yy sonlarına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin dış siyasetinin oluşmasında, gelişmesinde ve yönlendirilmesinde İngiltere'nin tesiri önemli derecede artmaya başladı. Mısır üzerinden Asya'yı kendi mülkü haline getirmek isteyen, İngiltere'yi Hindistan'da çökertmek amacı taşıyan Napolyon'un "Doğu Projesi", Fransa ile İngiltere ve hatta Rusya arasındaki rekabeti arttırdığı gibi, Osmanlı Devleti'nin zayıflığını iyice ortaya koydu.

İngiltere, Doğu'da bir müstemleke imparatorluğu kurduğu günden beri Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne taraftar bir siyaset izlemeye başladı. Özellikle, İngiltere, Napolyon'un Mısır'ı istilasından (1798), Paris Barışı'na (1856) kadar geçen zaman içinde Doğu Sorunu'nu ilgilendiren meselelerde son derece duyarlı davranarak, olayları kendi ekonomik ve politik çıkarları doğrultusunda halletmeye çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur.

Bu başarılarından bir tanesi de Kıbrıs'ı Osmanlı Devleti'nden almak olmuştur. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında, Osmanlı'yı yalnız bırakmış, daha sonra imzalanan Ayestefanos Antlaşmasını da kendi çıkarlarına uygun olmadığı için kabul etmemiştir. Ardından Batılı devletlerin de katılımı ile Berlin Antlaşması imzalanmış, daha lehte bir hale getirilmiştir. Kıbrıs'ın daha güvenli olabileceği inancı ile Osmanlı'dan alınıp, İngiltere'ye verilmesi gerektiğinin vurgulanmış, sonunda da bu amacına ulaşmıştır.

Kıbrıs sorunu Türkiye açısından sadece Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan ile olan ilişkilerini etkilemekle kalmamış, aynı zamanda İngiltere, ABD, Ortadoğu, Sovyetler Birliği, Bağlantısız Ülkeler, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği ile olan ilişkilerini de doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiştir. Bu itibarla Kıbrıs sorunun Türkiye açısından önemi ve etkisi, adanın jeopolitik ve jeostratejik konumundan çok daha fazla olmuştur.

KAYNAKLAR

- ALASYA, Halil Fikret, (1997), “ Kıbrıs”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Cilt 25, İstanbul.
- ARMAOĞLU, Fahir, (2007), *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Alkım Yayınları, İstanbul.
- Avrupa Birliği Kışkacında Kıbrıs Meselesi*, (2002), Edit.: İrfan Kaya Ülger-Ertan Efeğil, Ahsen Yay., Ankara.
- AYDOĞDU, Ahmet, (2005), *Kıbrıs Sorunu Çözüm Arayışları*, Asil Yayınları, Ankara.
- BANOĞLU, Niyazi Ahmet, (1974), *Kıbrıs Dosyası*, Kervan Yayınları, İstanbul.
- CERRAHOĞLU, Zehra (Yalçinkaya), (1998), Birleşmiş Milletler Gözetiminde Kıbrıs Sorunu İle İlgili Olarak Yapılan Toplumlararası Görüşmeler (1968-1990), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ÇAY, Abdülhalûk, *Kıbrıs'ta Kanlı Noel-1963*, (1989), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- ERİM, Nihat, (1953), *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C. I, Ankara.
- GÜREL, Şükrü S., (1984), *Kıbrıs Tarihi (1878-1960)*; Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- İSMAİL, Sabahattin, (1992), *Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu-Çöküşü Ve KKTC'nin Kuruluşu (1960-1983)*, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul.
- KARAL, Enver Ziya, (1983), *Osmanlı Tarihi-İslahat Fermanı Devri (1856-1861)*, Cilt VI., TTK Yay., Ankara.
- Kıbrıs Gerçeğinin Bilinmeyen Yönleri*, (1992), Hazr.: Uluslararası İlişkiler Ajansı, İnaf Yayınları, İstanbul.
- “Kıbrıs Sorunu”*, (2001), Hazr.: Uğur Uzer-Mehmet Cengiz, Ankara Bürosu Yayınları, Ankara.
- KIZILYÜREK, Niyazi, (1983), *Kıbrıs Sorununda İç ve Dış Etkenler*, Özle Ofset, Lefkoşa.
- KURAT, Akdes Nimet, (1953), “Panslavizm”, *AÜDTCFD*, C. XI, S.2,3,4, Haziran-Eylül-Aralık, (s.241-278).
-, (1999), *Rusya Tarihi*, Ankara.
-, (1990), *Türkiye ve Rusya*, Ankara.
- Mahmut Celâlettin, (1327), *Mirat-ı Hakikat*, Cilt III, İstanbul.
- MERAM, Ali Kemal, (1969), *Türk-Rus İlişkileri Tarihi*, Kışağ Yayınları, İstanbul.

- MERAY, Seha-OLCAY, Osman, (1977), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, Ankara.
- Muâhedât Mecmuası*, (2008), Cilt IV, TTK Yayınları, Ankara, s.183-201.
- Muâhedât Mecmuası*, (2008), Cilt V, TTK Yayınları, Ankara, s.110-141.
- SANDER, Oral, (1987), *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- SONYEL, Salahi R., (1978), "İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerine Göre: Osmanlı Padişahı Abdülhamit, 48 Saat İçinde Kıbrıs'ı İngilizlere Nasıl Kiraladı", *Belleten*, Cilt: XLII, Sayı: 168, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- SOYSAL, İsmail, (1965), *Türkiye'nin Dış Münasebetleri ile İlgili Başlıca Siyasi Andlaşmaları*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- UÇAROL, Rifat, (1978), *1878 Kıbrıs Sorunu Ve Osmanlı-İngiliz Antlaşması*, İ. Ü. E. F. Yayınları, İstanbul.
- YILMAZ, Durmuş, (2004), *Osmanlı'nın Son Yüzyılı*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- YÜCEL, Yaşar; SEVİM, Ali, (1992), *Türkiye Tarihi*, TTK Yay., Ankara.